

דף שבועי

פרשת חיי שרה, תשפ"א, מספר 1393

על הפער שבין המציאות לבין השפה והלשון אלישי בן יצחק

לעיתים השינוי בין המציאות לבין המתואר על ידי המספר נובע מהרצון שהמעשים יתיישבו עם כללי הנימוס הרווחים בין בני האדם. הסיבה השנייה – הרצון ליישב ולסדר את תיאור המציאות על לב השומע. כלומר, אדם מסדר את הדברים באופן שהם יראו טוב ויתפרשו נכון אצל השומע. הסיבה השלישית – השינוי נעשה מפני חשדנותם של אנשים. כלומר, יש אירועים שהצגתם באופן בלתי מסונן ומבוקר יכולה לעורר חשד שמא יש כאן משהו שאינו כשר. הסיבה הרביעית תלויה בסוג השומע. ישנם אנשים שמסוכן מאוד להיתפס בעיניהם כבעל חולשות אנושיות. כמו במקרה שלנו, הדוגמה היא של חשש שמא הדברים שיאמר עבד אברהם ידיפו עודף רגשנות שינוצל על ידי הצד השני.

מכאן אבקש לעמוד על תפיסת המציאות אצל האדם ותרגומה הסובייקטיבי אל העולם החיצוני דרך מבע לשוני. דומה בעיניי כי סוגיה זו היא מהחשובות בהבנת האדם, ובניסיון להתחקות אחר האמת העובדתית והבנת המציאות כפי שהאדם תופס אותה. כדי להבין את הפערים והרקע לקשיי המבע אבקש לחזור אחורה לדור הפלגה. שם אנו קוראים על הפערים הראשונים שנוצרו בעקבות קושי בהבנת המציאות והשפה, וכך מובא: "הָבָה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ" (בר' יא:ז). בהבנת הכתוב "וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם" מצינו שתי גישות. האחת מובעת במדרש תנחומא המלמדנו: "הָבָה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם", בלבב לשונותם ולא יבין אחד מהן לשון של חבירו". כלומר, עונשם של בני דור הפלגה הוא תוצר של סכסוכים על רקע פערים

פרשתנו מתארת באריכות את מסעו של אליעזר, עבד אברהם לחרן, בחיפוש אישה ליצחק. למעשה הסיפור מובא בשתי גרסאות; האחת זו גרסת הכתוב,¹ והשנייה מתוארת מפיו של אליעזר בבית רבקה.² ההשוואה בין שתי הגרסאות מעלה שינויים רבים.³ כך למשל, הכתוב מספר: "וַיִּקַּח הָאִישׁ נָזִם זָהָב... וְשָׁנֵי צְמִידִים עַל יָדָיָהּ... וַיֹּאמֶר בֵּית מִי אֵת" (בר' כד:כב-כג). ואילו אליעזר בבית רבקה מספר: "וְאֶשְׁאֵל אֹתָהּ וְאֹמַר בֵּית מִי אֵת... וְאֶשֶׁם הַנָּזִם עַל אָפָה וְהַצְמִידִים עַל יָדָיָהּ" (שם:מז). המדרש עומד על שינוי זה ומשמיענו:⁴

לא אמר להם שנתן לה הנזם והצמידים קודם שאלה, שאם יאמר כן היו אומרים מנין היית יודע אם ממשפחת אברהם היא, ואלמלא אם הייתה ממזרת או שפחה היית לוקח אותה ליצחק!?

רש"י בעקבות המדרש מחדד את הדברים ומבהיר:⁵ "שינה הסדר, שהרי הוא תחילה נתן ואחר כך שאל, אלא שלא יתפשהו בדבריו ויאמרו, ויאמרו היאך נתת לה ועדין אינך יודע מי היא". כאמור, שוני זה אינו השוני היחיד בין שתי הגרסאות.

הרש"ר הירש מסביר בניתוח קולע ובהיר את הפערים בדברי אליעזר. לשיטתו, השינויים נובעים מארבע סיבות מרכזיות.⁶ הסיבה הראשונה היא "נימוס". כלומר,

* אלישי בן יצחק, עורך דין ומגשר, מרצה במרכז האקדמי 'שערי מדע ומשפט'.

1 בראשית כד:י-כח.

2 בראשית כד:לד-מח.

3 אברבנאל עומד בפירושו על 10 שינויים בין שתי הגרסאות. ראו פירושו לבראשית כ"ד.

4 מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק כד, סימן מז.

5 בפירושו לבר' כד:מז.

6 רש"ר הירש בפירושו לבראשית כד:לה.

7 מדרש תנחומא (ורשא) בראשית סימן יט.

האישה, ולבקשת בעלה בישלה לו "תרי טלפ"י", שני עדשים בלבד. רש"י מסביר שכך פירשה האישה את רצון בעלה, והיא לא רצתה לשנות את דבריו. התלמוד מספר לנו שהבעל כעס עליה. למותר ביקש הבעל מאשתו: "בשלי לי גריוא" (סאה, כמות גדולה). הלכה האישה ובישלה לו כמות גדולה, המתאימה ליותר מסועד אחד. ביקש ממנה הבעל הביאי לי "תרי בוציני". בלשון בבליית הכוונה היא שתביאי לו שני אבטיחים¹³ או קישואים – ממשפחת הדלועים.¹⁴ הלכה האישה והביאה לו שני נרות, שכן 'בוצינא' בארמית ישראלית משמעותה יכולה להיות גם נר. בכעס רב ביקש הבעל מהאישה שתשבור אותם על "רישא דבבא", כלומר ראש השער, מפתן הדלת. הלכה האישה ושברה את הנרות על ראשו של גדול הדור – בבא בן בוטא שישב כדין בשער העיר.

מבלי להיכנס לתורף הסיפור ולמשמעויות העולות ממנו, על פי פשוט מדובר בבעל ואישה המדברים את אותה השפה, אך מפרשים אותה כל אחד בצורה אחרת. יתר על כן, ריבוי הפירושים המוצעים למילה 'בוציני'; אבטיחים, קישואים או נר, מלמד, שגם אם הייתה האישה מגיעה אל פרשני התלמוד כדי שיסבירו לה למה התכוון בעלה, היו חלקם מטעים אותה, ולא היו קולעים לבקשת הבעל.¹⁵ המילים הנשמעות הן אותן מילים בדיוק, אך הפרשנות אחרת. פערים אלו נובעים גם מעצם העובדה ששמיעה והקשבה הן שתי פעולות שונות:

"שמיעה" היא פעולה טכנית פיזיולוגית – האדם קולט את הקולות בעזרת האוזניים ומפרש אותם על ידי הפיכתם למילים בעזרת המוח. לעומת זאת הקשבה מתרחשת בנפש – היא המסוגלת להקשיב, להבין את מה שעומד מאחורי המילים. המילים

בהבנת השפה, כפי שמסביר רש"י:⁸ "זה שואל לבנה וזה מביא טיט, וזה עומד עליו ופוצע את מוחו". בעלי גישה אחרת סבורים שהכשל נבע מהעובדה שהלשונות השתנו. כך למשל משמיענו אבן עזרא המסביר את הפערים על רקע העובדה "שכל אחד חידש לשון".⁹ על השוני בשפות עומד גם בעל 'בכור שור'. לדעתו, עד לעונשו של דור הפלגה, כל אדם מיחידי האנושות ידע לדבר בשבעים לשון, ומשקלקלו, כל אחד נשכחו ממנו 69 שפות וידע רק שפה אחת. וכך הם דבריו:¹⁰

"אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ". כי כל אחד שכח כל הלשונות חוץ מאחד, ומה שידע זה לא ידע זה, אבל בין כולם ידעו ע' לשונות, דאין נראה לי לומר לפי הפשט, דעכשו נבראו להם לשונות.

שתי תפיסות אלו מהוות תשתית לאחד הגורמים הגדולים למריבות וסכסוכים בין אנשים או בין חברות שונות. גורם זה מבוסס על "קצרים מבעיים". במונח זה אני מתכוון למצב שבו המסר שצד א' מנסה להעביר לצד ב' נכשל. סיבות רבות יכולות להיות לקצרים אלה; חלקם נובע מכשל שפתי, כאשר השפה מהווה גורם מכשיל להבנת הדברים, וחלקם האחר נובע מכשל לשוני. זהו מצב שבו שני אנשים דוברים את אותה השפה, אלא שהשימוש בלשון אינו מובן כראוי לצד שכנגד. המשותף לשני הגורמים זהה: פערים לשוניים או שפתיים המושתתים על היעדר יכולת אינטלקטואלית להבין נכונה את משמעות המילים.

על הפערים שבשפה אנו מוצאים אגדה מרתקת במסכת נדרים. זוהי מסכת שעיקר עניינה בשפה, ובמשמעות המעשית של המילים שאדם אומר. הסיפור המתואר באגדה עוסק בקצר תקשורתי בין בני זוג, ולהלן הוא בתרגום חופשי:¹¹

מעשה בבן בבל שהגיע לארץ ישראל ונשא אישה. ביקש ממנה "בשלי לי תרי טלפ"י" (רש"י מסביר שהבעל ביקש מאשתו שתכין לו תבשיל עם שני עדשים.¹² הלכה

הרי"ף, הרא"ש, המאירי והמהרש"א מופיע שם "טלפוח", היינו עדשים.

13 כך פירש התוספות רא"ש נדרים סו ע"ב.
14 כך פירש המאירי נדרים סו ע"ב.
15 לדיון מעמיק באגדת התלמוד ראו: חננאל שמואל אתרוג, בסוד קדושים, עמ' 239-292 (קרית ארבע תשע"ז, להלן: "הרב חננאל, בסוד קדושים"); שמואל פאוסט, אגדתא – סיפורי הדרמה התלמודית, עמ' 165-172 (אור יהודה 2011).

8 במירושו לבראשית יא:ז.

9 ראו פירושו לבראשית יא:ז.

10 בכור שור לבראשית יא:ז.

11 בבלי נדרים סו ע"ב.

12 לפי רש"י הגרסה צריכה להיות שהבעל ביקש תרי טלפ"י, שמשמעו רגל בהמה, אולם לפי גרסת

עֲלָה וּמְנַחָה וְלֹא הִרְאָנוּ אֶת כָּל אֱלֹה וְכַעַת לֹא הִשְׁמִיעֵנו כְּזֹאת" (שׁו' יג:כג).

אם נפנים את העובדה שלפיה השימוש של האדם בשפה מבטא את תפיסתו את המציאות כפי שהוא מבין אותה, נוכל לחסוך מחלוקות ומריבות רבות. לשון אחר, השפה היא מבע חיצוני בעל משמעות פרטית, שדרך הבעתה והשימוש בה יכולים להיות מוטעים. מושכלות אלו צריכות להיות אבן פינה בתפיסה המשפטית ובעבודתו השיפוטית של השופט. בשלב הראשון צריך לברר את המציאות העובדתית מפיהם של אנשים שחוו את האירוע או היו עדים לו, גם כאשר הוא התרחש חודשים ולעיתים אף שנים לפני הבירור המשפטי. בירור המציאות והבהרת התמונה, כפי שזו אכן התרחשה, אינם פשוטים כלל ועיקר, ועמד על כך בית המשפט העליון בהתייחסות לדברי עדים בהליך השיפוטי:²⁰

החתימה לגילוי העובדות המדויקות משימה קשה היא עד מאוד... אפילו ישרי לב מעידים, בדרך כלל, לפי האמת הסובייקטיבית שלהם, אשר לא תמיד תואמת את האירוע כפי שאירע במציאות. הטעמים לכך נעוצים בטעויות אנוש, בקליטה לא מדויקת, במגבלות הזיכרון וכיוצא באלה.

דברים אלו שנאמרו ביחס לעדים נכונים גם ביחס לנאשם בתיק פלילי. שם צריך השופט לברר את מציאות הדברים כפי שזו אכן הייתה, לא רק ביחס לשפה המשפטית שאותה מחפש המשפטן פעמים רבות, אלא גם בבירור השאלה אם אין קצר מבעי לשוני של הנאשם במסירת גרסתו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

20 בג"צ 82/152 אלון נ' ממשלת ישראל, פ"ד לו(4) 449, עמ' 462.

בשבילה הן כלים שבעזרתם יכול השומע להיחשף לרחשי ליבו של בן שיחו.¹⁶

אלא שלעיתים ההקשבה אינה מספיקה, ולעיתים קיים קצר בהעברת המסרים. תפישתו של האדם את אשר שמע ותפס בחושיו את המציאות, מובעת ומתורגמת באופן שונה כאשר הוא נדרש להביע אותה מחדש על ידי דיבור, אומנות או כל מבע חיצוני אחר. ולא בגלל שהאדם לא הקשיב או לא תפס את המציאות, אלא בגלל קוצר הבנתו או השגתו את המציאות.

סוגיית המבע הלשוני וכשלי השפה נידונים הרבה בפילוסופיה של הלשון. סוגיה זו עמדה במרכז הגותו של הפילוסוף לודוויג וטינגשטיין, מגדולי הפילוסופים של המאה ה-20. בספרו "חקירות פילוסופיות", וטינגשטיין מדגיש את העובדה שהשפה אינה מוגבלת והיא ניתנת להרחבה ללא גבול, ומכאן שגם אין כל מהות אחת שמאחדת את כל שימושי השפה.¹⁷ כך למשל הוא כותב באחת הפסקאות בספרו:¹⁸ "החייב אני לדעת אם אני מבין מילה? כלום לא קורה גם כשאני מדמה לעצמי שאני מבין מילה כלשהי... ואז אני נוכח שלא הבנתי אותה?"

תופעה זו אינה ידועה רק בשפה, אלא גם מציאות החיים מתפרשת הרבה פעמים בהתאם לתפיסת העולם של המתבונן בה. למשל, לאחר התגלות המלאך להורי שמשון, אמר מנוח לאשתו: "מות נמות כי אֱלֹהִים רָאִינוּ" (שׁו' יג:כב). בבסיס מסקנתו של מנוח עומד הפסוק: "כִּי לֹא יִרְאֵי הָאָדָם וְחַי" (שׁו' לג:כ), ולכן העובדה שהם ראו את 'אלוקים' תגרום למותם. מנגד, אשתו של מנוח, שעל פי חז"ל היה שמה "צללפונית",¹⁹ אינה שותפה לפרשנות שמציע מנוח למציאות שאותה חוו, והיא משיבה לו: "וַתֹּאמֶר לוֹ אֲשֶׁתוֹ לוֹ חָפֵץ ה' לְהַמִּיתְנוּ לֹא לְקַח מִיָּדְנוּ

16 הרב חננאל, בסוד קדושים, עמ' 250.
17 ראו: בריאן מגי, הפילוסופים הגדולים, עמ' 448 (תל-אביב 1991).

18 לודוויג וטינגשטיין, חקירות פילוסופיות (תרגום: עדנה אולמן מרגלית), ירושלים תשע"ד, פסקה 138.

19 בבא בתרא צא ע"א; אגדת בראשית (בובר) פרק נג; מדרש הגדול לבראשית כג:א; ילקוט שמעוני משלי רמז תתקסד, דב"ה "שקר החן והבל היופי".